

*Fenyvesi Éva – Kovácsné Székely Ilona – Pintér Tibor –
Balla Gréta Barbara*

Hazai vélemények néhány népességcsökkenést befolyásoló tényezőről

Hungarian People's Opinion on Some of the Factors Affecting Population Decline

Összefoglalás

A népességcsökkenés súlyos demográfiai, gazdasági és társadalmi következményekkel jár, mint például az előregedő társadalom, a munkaerőhiány, az egészségügyi- és a nyugdíjrendszer fenntarthatóságának kérdése. Kutatásunkban a gyermekvállalást ösztönző eszközök hatékonyságát, a be- és kivándorlással, a családi és házassági intézmény átalakulásával kapcsolatos nézeteket vizsgáltuk a megkérdezettek válaszai alapján. A klaszteranalízis során a válaszadók négy csoportja különült el, melyeket leíróstatisztikával és box-whisker's ábrákkal elemeztünk. Az eredményeink szerint a kornak, a nemnek és az iskolai végzettségnek véleményalakító hatása van. Az álláspontok leginkább a gyermekvállalás ösztönzése kérdéskörben különböztek. Ellenben egyetértettek abban, hogy a bevándorlók beilleszkedését segítő programok nem lehetnek megoldás a népességcsökkentésre. A válaszadók véleménye a statisztikai adatoktól leginkább a házasságkötések és a válások számának alakulásában tért el.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: F66, H53, I38, J11, J12, J60

Kulcsszavak: népességcsökkenés, gyermekvállalás ösztönzése, klaszterelemzés

DR. FENYVESI ÉVA , tudományos dékánhelyettes, főiskolai tanár, BGE KVIK (fenyvesi.eva@uni-bge.hu), DR. KOVÁCSNÉ SZÉKELY ILONA főiskolai tanár, BGE KVIK (kovacsneszekely.ilona@uni-bge.hu), DR. PINTÉR TIBOR egyetemi docens, BGE KVIK (pinter.tibor@uni-bge.hu), BALLA GRÉTA BARBARA hallgató, Gundel Károly Gazdaságtudományi Szakkollégium BGE KVIK (balla.greta.barbara.35@unibge.hu)

Summary

Population decline has serious demographic, economic and social consequences, such as an ageing society, labour shortages, and the issue of sustainability of health and pension systems. Our research examined the effectiveness of incentives to have children, views on immigration, emigration and changes in the family and marriage institution, based on the responses gathered. In the cluster analysis, four groups of respondents were identified and analysed using descriptive statistics and box-whisker plots. Our results show that age, gender, and education have an opinion-shaping effect. The main difference of opinion was on the issue of encouraging childbearing. However, they agree that programmes to help immigrants integrate cannot be the solution to population reduction. Respondents' views differed most from the statistics on the evolution of the number of marriages and divorces.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: F66, H53, I38, J11, J12, J60

Keywords: population decline, encouraging childbearing, cluster analysis

BEVEZETÉS

A népességfogyástól való félelem és az ellene fellépő a pronatalista politikák csaknem egyidősek magukkal az államokkal. Például a hontalan törzsi társadalmak és az uralkodók megerősítést, védelmet találtak a népességnövekedésben, és aggodalmasnak találták annak csökkenését (Coleman–Rowthorn, 2011).

Magyarországon a népességszáma 1981 óta folyamatosan csökken. 40 év alatt 1 millió 272 ezer fővel fogyott (Őri–Spéder, 2020; Branyiczkiné, 2021). A népességcsökkenés nemcsak Magyarországon jelent nehézséget, jelen van Európa és Amerika legtöbb fejlett országában (Frejka–Gietel-Basten, 2016; Ubarevićciene–Ham, 2017; Fihel–Okólski, 2019; Marois et al., 2020). Gazdasági hatásai között említhetjük, hogy jelentősen csökken a munkaképes korúak száma (Szabó-Tóth, 2017; Setterfield, 2021). A csökkenő hazai munkaerőállomány okán pedig hiányszakmák alakulhatnak ki (Benda, 2019; Péter et al., 2020; Szentesi et al., 2021), melyek társadalmi különbségek és ezen keresztül társadalmi feszültség növekedését eredményezhetik. Emellett az előregedő társadalom problémát jelenthet a nyugellátás rendszerére (Augusztinovics, 2014; Bajkó et al., 2015, Árva, 2019; Kuitto et al., 2023). Így a téma vizsgálata és a megoldási javaslatok keresése halaszthatatlan feladatot jelent a kutatók, a szakemberek és a politikusok számára.

Kutatásunkban azt vizsgáltuk meg, hogy a népességszámot befolyásoló tényezőkről hogyan vélekednek az általunk megkérdezettek. A népességszámra ható faktorok közül elsősorban a gyermekvállalást ösztönző eszközök hatékonyságára, a be- és kivándorlással kapcsolatos véleményekre, a család- és a házasságintézményekben bekövetkező változások hatására kérdeztünk rá. Ennek alapján a következő kérdésekre kerestük a választ:

- A vizsgált minta szerint milyen okokra vezethető vissza a népességsökkenés Magyarországon?
- Mit gondolnak arról, hogyan befolyásolják az állam által alkalmazott ösztönzők a gyermekvállalási kedvet?
- Milyen szerepet tulajdonítanak a megkérdezettek a család, illetve a házasság intézményének a magyar társadalomban?
- Mi a véleményük a bevándorlásról, mint népesség csökkenését támogató eszközről Magyarországon?

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Gyermekvállalás ösztönzése

Az aktuális politika „családbarátága” vagy éppen megszorító intézkedései jelentősen befolyásolják a gyermekvállalási hajlandóságot (Tóth, 2012; Szabó-Tóth, 2017). Magyarországon a családpolitika jelentős hangsúlyt kap az utóbbi években. A kormányzat által bevezetett családvédelmi akcióterv számos elemet foglal magában. A támogatások évről évre bővülnek, de vannak olyan eddig igénybevehető kedvezmények, amelyek kivezetésre kerültek (pl. otthonfelújítási támogatás) vagy jelenleg nem érhetőek el (pl. zöldhitel) (kh.hu, 2023). Egy felmérésben ezekkel a programokkal Magyarország Franciaországgal fej-fej mellett elsőhelyen végzett a családtámogatási csomagokat illetően. 2019-ben 45 európai ország családpolitikai intézményrendszerének ragosrát állították fel 12 tényező alapján (koppmariainterzet.hu, 2019). Az első helyezés egyben azt is jelenti, hogy Magyarország a családok támogatására igen nagymennyiségű forrást használ fel (Szombati, 2019).

Számos kutatás foglalkozik a családtámogatási rendszer hatékonyságával. Egyes kutatások szerint ezekkel az eszközökkel nem lehet átütő sikert elérni (Árva, 2020). Ennek oka többek között a DINK családok potyautas magatartása, amelyek életszélélete „két jövedelem gyermek nélkül”. Sinn (2005) szerint a gyermektelen családok abból indulnak ki, hogy jóval többet tudnak spórolni, emellett öregségükre a nyugdíjrendszerek nagyrésze biztonságot ad számukra. Mihályi úgy gondolja, hogy a „népesség fogyása és elöregedése nemzeti keretek között nem szüntethető meg, sőt számottevően nem is enyhíthető, akármilyen nagy pénzüsszeggel is próbálja az állam társadalmasítani a gyermeknevelés családi költségeit” (Mihályi, 2019:554). Az óvatosabb megfogalmazások szerint ma még nem jósolható meg az otthonteremtési kedvezmények demográfiai hatása (Sági-Lentner, 2020).

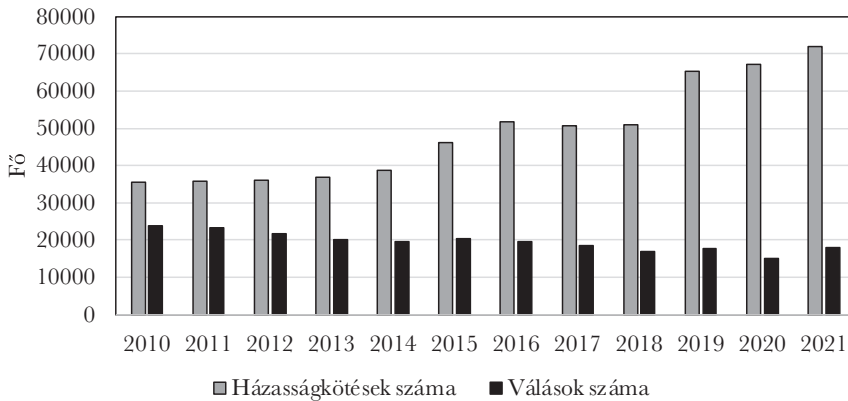
A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a különböző szakpolitikák erősíthetik egymást, de az ellenkezője is előfordulhat. Például néhány szakvélemény szerint a család- és foglalkoztatáspolitikai nem áll egymással összhangban Magyarországon, és ennek következtében a nők munkaerőpiaci helyzete jóval törékenyebb a férfiakéhoz képest (Gyarmati, 2010; Hungler-Kende, 2019). Kutatók arra is felhívják a figyelmet, hogy azok az ösztönzők, amelyek korábban hatásosak voltak, nem biztos, hogy néhány év elteltével hasonló eredményt váltanak ki. A jelenlegi ösztönzők nagyrésze anyagi jellegű, azonban manapság a háztartások demográfiai viselkedését nemcsak az anyagiak, hanem az értékek (például önmegvalósítás, karrier) is befolyásolják (Kaa, 2002; Zugar, 2022).

Mivel a költségvetés finanszírozási képessége kötött, lehetséges, hogy a gyermekvállalás korlátozott lehetőségű ösztönzése helyett a kiadások átcsoportosításával érdemesebb lenne az erőforrásokat egyrészt a fiatalok valós humántőkájének növelésére, másrészt az idősebb korosztály életfeltételeinek biztosítására és munkaerőpiaci aktivitásának fokozására fordítani (Drabancz–Berde, 2022). A fejlett szociális intézményrendszer megléte, mint bölcsőde, óvoda lehetővé teszi az anya újbóli munkába állását. Ez jelentősen hozzájárul a kisgyermekes családok jobb anyagi helyzetéhez, de kedvező hatása van a nők szakmai előmenetele szempontjából is (Szabó–Morvai–Lovász, 2017; Kapitány, 2020).

Család és a házasság intézménye

Az alacsonyabb termékenység kapcsolatban áll a párkapcsolati trendek és értékek megváltozásával és ezáltal a kevesebb gyermek születésével (Gietel-Basten–Verropoulou, 2018, Sukneva et al., 2020; Smock–Schwartz, 2020). Ezért a családtámogatási rendszer sikerét nagyban befolyásolja az, hogy számol-e a demográfiai, a párkapcsolati és a családalapítási folyamatok változásával (Kolosi et al., 2022; Zugor, 2022). Az átalakulás számos területen érzékelhető. Csak néhányat említve, a termékenységi ráták évtizedek óta igen alacsony szinten vannak, a gyermekvállalás ideje jelentősen kitolódott, a mozaik családok száma nő, emelkedik a várható élettartam. Amíg, korábban a mozaik családok létrejöttét a házastársi halálozás jelentette, napjainkban túlnyomó többségük válás útján jön létre (Nagy, 2020).

1. ábra: A házasságkötések és a válások számának alakulása 2010–2021 között

Forrás: Saját szerkesztés a KSH, 2022 alapján

A házasság intézménye az 1970-es évek vége óta folyamatosan veszített népszerűségéből, majd 2010-től fordulat következett be. 2010 és 2020 között csaknem kétszeresére (89%-kal) nőtt a házasságok száma (Murinkó–Spéder, 2021). Ezt valószínűleg a családpolitikai intézkedésekből származó pluszforrások elnyerésének lehetősége ösztönözte. A házasságkötések számának növekedésével a válások száma folyamatosan csökkent (1. ábra).

A házasságkötések számszerű emelkedésével a gyermekvállalás alakulása nem volt párhuzamos (Kapitány–Murinkó, 2020). A változás elsősorban abban következett be, hogy a házasságon belül született gyermekek aránya megnövekedett (Makay–Murinkó, 2021). A 2000-es évek elején az első gyermek megszületése egyre inkább kitolódott. 2001-ről 2016-ra a nőknél átlagosan 24,8-ról 26,2 évre, míg férfiaknál 27,8-ról 28,7-re (Kapitány–Spéder, 2018, Őri–Spéder, 2020), és ez évről évre néhány hónappal növekszik (Kapitány–Spéder, 2021). Az összes gyermekre számolt gyermekvállalási életkor az utóbbi években stagnál, a nőknél 30, férfiaknál 34 év (Kapitány–Spéder, 2021).

A gyermekvállalást jelentősen befolyásolja a gyermekvállalási korban levő népesség változásai (Neyer, 2022). Magyarországon ugyanis folyamatosan csökken a gyermekvállalási korú népesség (15-49 év). 2011 és 2020 között számuk 167 ezer fővel esett vissza. A legjobb gyermekvállalási korban levők (20-39 év) száma pedig 253 ezerrel fogyott (Kapitány–Spéder, 2021). Emellett „a nők szülési hajlandósága (fertililitása) alacsony, alatta marad a reprodukcióhoz szükséges szintnek” (Botos, 2018:95).

A halasztásnak emellett több más oka is lehet: a nők egyre magasabb arányban vesznek részt felsőfokú képzésben (Tóth, 2016; Szabó-Tóth, 2017) munkaerőpiaci integráció nehézségei, párkapcsolatok növekvő instabilitása és az értékváltozások (Szabó-Tóth, 2017, Hellstrand, 2022) A gyermekvállalás ösztönzésénél ezeket a változásokat szintén figyelembe kell venni. A pusztán anyagi szempontból történő megközelítés szükségszerűen kudarcra van ítélve (Zugor, 2022).

Ki- és bevándorlás

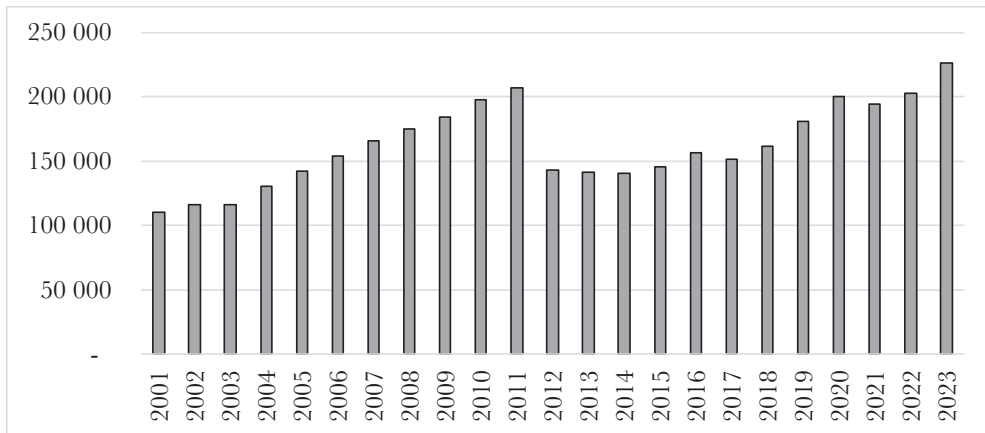
A népességcsökkenés problémájára számos európai országban gyógyír a pozitív vándorlási egyenleg, amely megvalósulhat EU országain belül, illetve az Európai Unió kívüli országokból egyaránt (Hablicsek–Pákozdi, 2004; Póczik–Dunavölgyi, 2008; Dorn–Zweimüller, 2021). A népesség mozgás szélsőséges példája Németország, ahol 2019-ben a teljes lakosság 12,5%-át tették ki a bevándorlók (Suhajda, 2021), illetve Portugália, ahol a 70-es évek közepéig a kivándorlás volt jellemző, majd – különösen az EU csatlakozás után – szintén a bevándorlók földjévé vált (Szilágyi, 2019). A migráció azért is fontos kérdés, mert munkaerőpótlást jelenthet azokra a szakmákra nézve, ahol magas a munkaerőhiány (Tímár–Polónyi, 2002; Görbe, 2010; Kerényi 2022).

Magyarországon az elmúlt években e témával kapcsolatosan a hazai lakosság gondolkodása jelentősen megváltozott (Tóth, 2016; Bíró-Nagy, 2018). Erőteljesen megnövekedett az idegenellenesség, a bevándorlás elutasításának indexe. Ezt több tanulmány is alátámasztja (Európai Bizottság, 2018; Barna–Koltai, 2018; Messing–Ságvári, 2018). Mindezek ellenére a bevándorlás egyre inkább erősödik. 2009 és 2016 között a bevándorlók száma 20–26 ezer volt, míg 2019-ben meghaladta az 55 ezer főt. Nemcsak a bevándorlók száma, hanem összetétele is megváltozott. Míg a XXI. század elején elsősorban a Magyarországgal határos országokból jöttek (Hárs, 2009), az EU-csatlakozás után, illetve a 2007. évi jogszabályi módosulásnak köszönhetően az EU-ból, illetve Ázsiából érkező összes bevándorlóhoz viszonyított arányuk is növekedésnek indult. 2013-tól a bevándorlók 23-33%-a ázsiai országból

jött (Gödri–Horváth, 2021; Kerényi, 2022). A bevándorlást jelentősen befolyásolta az is, hogy néhány hiányszakma esetében bevezették az engedélymentes munkavállalást. Ennek köszönhetően például 2016 és 2019 között 18 szorosára nőtt az ukrán bevándorlók száma. Ez 2019-ben 21 ezer főt jelentett. Bár 2020-ban visszaesett, de így is 13 ezer főről beszélhetünk (Gödri–Horváth, 2021).

A KSH (2023) adatai mutatják, hogy az ezred fordulótól kétszeresére nőtt a Magyarországon tartózkodó külföldiek száma (2. ábra).

2. ábra: Magyarországon tartózkodó külföldiek száma 2001-2023 között

Forrás: Saját szerkesztés KSH, 2023 alapján

A népeségvándorlás másik oldala a Magyarországról kiáramló lakosság, ami szintén jelentősen hozzájárult az utóbbi években – különösen 2000-tól – a népességsökkenéshez (Obádovics, 2018). Az emigráció főképp a fiatalabb, magasan iskolázott korosztályt érinti, ami nemcsak tovább növeli a népességsökkenést, hanem egyre nagyobb szakember hiányt jelent. A kelet-közép-európai munkaerőt ráadásul szívesen foglalkoztatják a nyugat-európai országokban, mivel általában alacsonyabb bérért is hajlandók dolgozni, miközben munkájukkal foglalkoztatóik többnyire elégedettek (Artner, 2018). A Magyarországról kivándorlók száma 2016-tól csökkent, és ez a csökkenés 2019-ben felgyorsult (Gödri–Horváth, 2021). Az elvándorlók számának emelkedése ellenére azonban a vándorlási mérleg pozitív egyenlegű (Kerényi, 2022), azaz a hazánkba visszavándorló magyarok száma az elmúlt néhány évben meghaladta a kivándorló magyarok számát (Gödri–Horváth, 2021). Különösen fontos odafigyelni a fiatal munkaerő kivándorlására, mivel általa a származási országok elveszítik a képzésükbe való befektetéseiket, és elveszítik az innovációs képességek egy részét is, amelyet a fiatalabb népesség a migráció során a célországokba magával visz (Franc et al., 2019).

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

Adatgyűjtés

Primerkutatásunk során kérdőíves felméréssel térképeztük fel válaszadóink véleményét. A vizsgált területek a népességcsökkenés okai, a gyermekvállalás ösztönzése, a bevándorlás, a család- és a házasságintézménye voltak. Önkitöltős, online kérdőívet alkalmaztunk. A kérdőív kitöltésére 2021 szeptember-októberben volt lehetőség. A kérdőívet 269 személy töltötte ki.

A kérdések elsősorban zártkérdések voltak, megadott opciók közül kellett a válaszokat bejeleníteni. Ezek elemzése statisztikai szempontból egyszerűbb, mint a szöveges válaszok későbbiekben történő kódolása (Kovácsné, 2007). 5 fokozatú, Likert skálát alkalmaztunk, melyet a társadalomtudományi kutatások során gyakran használnak, annak érdekében, hogy árnyaltabb betekintést nyerjenek a válaszadók véleményébe, bár a skála értékeiből történő választás hátrány is lehet, amikor a válaszadók nem határolják el magukat egyik irányban sem (Mayer, 2018).

Alkalmazott adatelemző módszerek

A kutatás során leíró statisztikát alkalmaztunk. Emellett a sokváltozós adatelemző módszerek közül a klaszteranalízist használtuk, melynek célja, hogy a számos ismérvel jellemzett megfigyeléseket, azok közös tulajdonságai alapján csoportosítsa (Stockburger, 2016). A klaszterezéskor a sok valószínűségi változóval leírt megfigyeléseket a csoportba soroláskor a csoportba tartozás számával, mint kóddal látjuk el (Dévényi–Gulyás, 1988), ahol a hasonlóan válaszolók egy csoportba kerülnek. A hasonlóság mérésére a metrika (ρ) szolgál, ami két objektumhoz (matematikailag egy N -dimenziós vektorhoz) egy nem negatív számot rendel. Ha a ρ kicsi, akkor jelen esetben két válaszadó válasza hasonló, amennyiben $\rho=0$, akkor azonos. Ha a ρ nagy, a két válaszadó nagymértékben eltérő válaszokat ad.

Az általunk végzett csoportosítás hierarchikus klaszterezéssel történt, standardizált paraméterekkel, Ward módszerével (Ward, 1963), négyzetes euklideszi távolság alkalmazása mellett. Az így kapott csoportok helyességének igazolását lineáris diszkriminancia analízissel végeztük. A módszer az adatoknak azt a lineáris kombinációját keresi, ami a közöttük levő különbségeket a csoporton belül minimalizálja, míg a csoportok között maximalizálja (Webb [2002]). Mindezt az N dimenziós térben lineáris síkok „illesztésével” teszi, és azt nézi meg, hogy az klaszterezés következtében létrejött csoportok egyes tagjai a sík megfelelő oldalán helyezkednek-e el. Így megszámlálható, hogy a megfigyeléseinkre létrehozott csoportok egyedei közül hány helyezkedik el az adott sík megfelelő oldalán és hány nem. Ebből az arányszámból a csoportosítás minőségét lehet megítélni. A módszer által létrehozott lineáris diszkriminancia függvények segítségével az egyes megfigyelések kettő vagy három dimenzióban megjeleníthetők.

Az elemzés során fontos szerepet kapott az úgynevezett Wilks' λ -statisztika, melynek értéke 0 és 1 között lehet, minden vizsgált ismérv esetében. Jelentősége abban áll, hogy felállítható a paraméterek sorrendje aszerint, hogy mekkora a szerepük a csoportosításban. Ha a Wilks' λ statisztika értéke egy, akkor az adott ismérv egyáltalán nem befolyásolta a létrejött csoportosítást. Ugyanakkor minél inkább közelít a nullához, szerepe a csoportosításban egyre nő (Kovács et al., 2012).

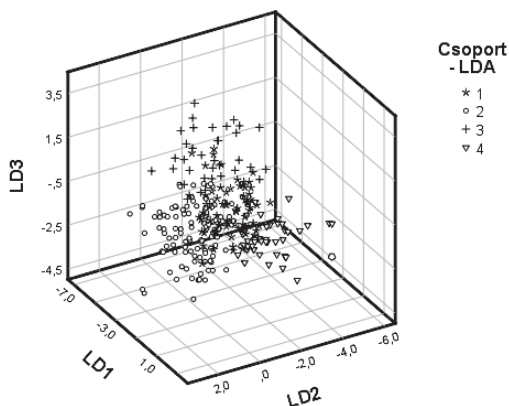
A klaszter- és a diszkriminancia analízissel meghatározott csoportok jellemzésére, paraméterenként szemléletes lehetőséget adnak a box-whisker's ábrák. Az ábrák alapértelmezésben egy dobozból (box) és a doboz aljából, tetőjéből kiinduló függőleges vonalból (whiskers) állnak. A publikáció box-whisker's ábrái az utóbbiakat nem tartalmazzák, mivel a feldolgozott paraméterek mérési skálája 1-től 5-ig terjed. A doboz alja az alsó kvartilist, a teteje pedig a felső kvartilist jelöli ki. A doboz teteje és alja közötti távolság az úgynevezett interkvartilis terjedelmet határozza, meg ami az adott ismérv értékeinek azt az intervallumát adja, amibe a minta elemszámának 50%-a kerül. A dobozban vízszintes vonal jelöli az adatok mediánját. Az ábrákon megfigyelhetők még körök és csillagok számokkal, melyek közül az előbbi kiugró, míg utóbbi az extrém értékeket, a számok pedig a válasznak az adattáblában levő sorszámát jelölik (Mayer, 2016).

A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A kérdőívet 269 személy töltötte ki, de a klaszteranalízis – mivel távolság csak akkor számolható, ha az adott pontnak minden térbeli koordinátája létezik – csak olyan válaszadók esetében volt alkalmazható, akik mindegyik kérdést megválaszolták. Így 264 személy válasza került a kiértékelésbe. A klaszteranalízis eredménye alapján négy csoport elkülönítése volt ésszerű. A csoportok létezésének vizsgálatát lineáris diszkriminancia analízissel (LDA) végeztük el, melynek eredménye alapján a válaszadók 92,4% megfelelő csoportba került. Ha elfogadjuk az LDA általa javasolt csoportbeosztást, annak jósága 97%-ra emelkedik.

A csoportok elkülönülést szemléltethetjük a módszer által megadott LD1, LD2 és LD3 függvények segítségével (3. ábra), ahol a négy csoportot a különböző formák reprezentálják. A 3. ábra szerint úgy tűnik, hogy a csoportok közötti átfedés van. Ennek oka, hogy a válaszadókat mindössze három dimenzióban mutatjuk be, miközben egy válaszadót huszonnyolc válasszal jellemeztünk. Könnyen belátható, hogy ezt a 28 dimenziós teret nem lehet tökéletesen visszaadni három dimenzióban.

3. ábra: A válaszadók csoportjai az LD1, LD2 és LD3 diszkrimináns függvények felhasználásával

Forrás: Saját számítás

A továbbiakban azt vizsgáltuk, mely kérdések milyen mértékben befolyásolták a négy csoport kialakulását. A vizsgálat a Wilks' λ -statisztika segítségével történt, melyet a 1. táblázat mutat be.

1. táblázat: Vizsgált paraméterek Wilks' λ -statisztikái

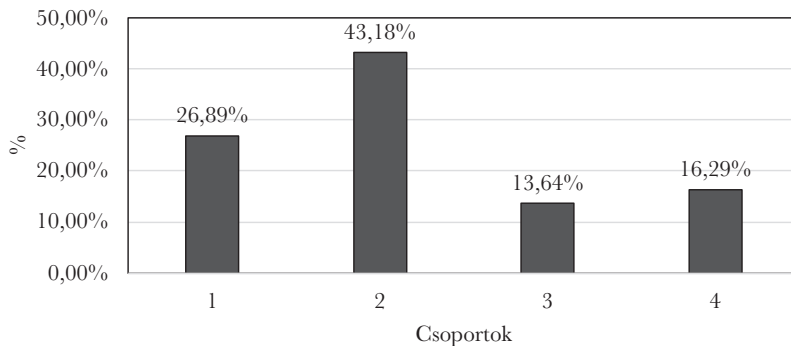
Kérdés	Wilks' Lambda	Kérdéscsoport
Gyermek- és családbarát oktatási rendszer	0,635	Gyermekvállalás ösztönzése
Egyszülős (pl.: elvált/özvegy) és mozaikcsaládok családok támogatása	0,667	Gyermekvállalás ösztönzése
Nő a mozaikcsaládok száma	0,670	Család
Családbarát munkahelyek (pl. home office, részmunkaidő)	0,721	Gyermekvállalás ösztönzése
Szociális intézményrendszer javítása (pl. több bölcsőde/óvoda/iskola)	0,727	Gyermekvállalás ösztönzése
Anyagi támogatás a családtervezéshez (pl. CSED, GYED, GYES)	0,732	Gyermekvállalás ösztönzése
Apasági/nagyszülői GYED támogatása	0,755	Gyermekvállalás ösztönzése
A családok gyakori szétesése	0,765	Népességsökkenés okai
Lakástámogatás	0,787	Gyermekvállalás ösztönzése
Gyakoribbak a kommunikációs problémák a házastársak között	0,788	Házasság
Megnövekedett egészségügyi problémák (pl. stressz, táplálkozás)	0,792	Népességsökkenés okai
Megnőtt a válások száma	0,793	Család
Örökbefogadási folyamat egyszerűsítése/felgyorsítása	0,799	Gyermekvállalás ösztönzése
A házastársak manapság kevésbé hűségesek, kevésbé tisztelik egymást	0,803	Házasság
Beilleszkedést elősegítő és érzékenyítő programokkal megoldás lehet	0,808	Bevándorlás
Sok házasság felbomlik	0,808	Házasság
„Számítanilag” hozzájárulhat a népességnövekedéshez	0,835	Bevándorlás
Lakás-, albérlétek maximása, kiszámíthatóbb lakhatási költségek	0,854	Gyermekvállalás ösztönzése
A család, mint intézményrendszer szerepe a társadalomban csökkent	0,865	Család
A kulturális különbségek akadályt jelentenek	0,868	Bevándorlás
A nők tömeges munkavállalása	0,881	Népességsökkenés okai
Elkényelmesedés, önző hozzáállás	0,887	Népességsökkenés okai

Kérdés	Wilks' Lambda	Kérdéscsoport
A reáljövedelem csökkenése	0,895	Népességsökkenés okai
A nők karrierre vágyának	0,897	Népességsökkenés okai
Egyre több gyermek születik házasságon kívül	0,903	Család
Kivándorlás	0,916	Népességsökkenés okai
A családtámogatási intézkedések hatékonysága	0,959	Gyermekvállalás ösztönzése
A házasodási életkor kitolódott	0,982	Házasság

Forrás: saját számítás

Az egyes csoportok létszámának arányát az összes válaszadóhoz képest a 4. ábra mutatja be. A legnagyobb létszámú a 2. csoport, a válaszadók 43,18%-a tartozik ide, míg a legkisebb létszámú 4. csoport a válaszadóknak 13,64%-át képviseli.

4. ábra: Az egyes csoportok létszámának aránya az összes válaszadóhoz képest

Forrás: Saját számítás

Először azt vizsgáltuk, hogyan alakultak az arányok a csoportokon belül nem, életkor, végzettség, családi állapot és lakhely szerint. Azt figyeltük meg, hogy az adott „tulajdonság” hány százaléka van egy-egy csoportban, és azt, hogy ez a százalék, milyen mértékben és irányban tér el az egyes csoportok létszámának arányától (2-6. táblázat).

2. táblázat: A nemek aránya az egyes csoportokban

Nem	Csoport (fő)				Csoport (%)			
	1	2	3	4	1	2	3	4
Férfi	20	40	14	9	24	48	17	11
Nő	51	74	22	34	28	41	12	19

Forrás: Saját számítás

A nemek arányát az 2. táblázat szemlélteti. A gondolatmenetünket az első csoport elemzésén keresztül mutatjuk be. A válaszadók 26,89% tartozik ebbe a csoportba, és ebben a csoportban az összes férfi 24%-a, illetve az összes női válaszadó 28%-a van, azaz a válaszadók aránya minimálisan tér el a csoportban levő nők, illetve férfiak arányától.

A 3. táblázat a csoportok összetételét mutatja be korosztályok szerint. A kiértékelésnél a 18 évnél fiatalabb korosztályt nem lehetett figyelembe venni. Szintén kevesen tölték ki a kérdőívet a 26-30 év közöttiek. Azonban megkülönböztetett figyelmet fordítottunk azokra korcsoportokra, amelyek egy adott csoportban az összes válaszadó létszámának arányához képest nagyobb arányban vannak jelen. Például az 1. csoportban a válaszadók 26,89%-a van jelen, miközben a 41-50 év közötti összes válaszadó 47%-a került ide. A válaszadók 31%-a van ebből a korosztályból a 2. csoportban és itt található meg a 18-25 év közöttiek 57, a 26-30 év közöttiek 50%-át. Ez azt magyarázza, hogy a fiatalabb generáció véleménye nagyobb mértékben jelenik meg a 2. csoportban. A 3. és a 4. csoport nem nagy létszámú, de több korosztály a 26-30 év, 31-40 év közöttiek és az 50 év felettek önmagukhoz képest nagyobb arányban van jelen. A következtetések levonásakor figyelembe vettük, hogy ez kevés válaszadót jelent.

3. táblázat: Az egyes csoportok összetétele korosztályok szerint

Nem	Csoport (fő)				Összesen (fő)	Csoport (%)				% -os arány az összes válaszadóhoz képest
	1	2	3	4		1	2	3	4	
18 alatt				1	1	0	0	0	1	0,4
18-25 év között	22	50	7	8	87	25	57	8	9	33
26-30 év között	2	8	3	3	16	13	50	19	19	6,1
31-40 között	6	12	6	6	30	20	40	20	20	11,4
41-50 év között	27	18	6	7	58	47	31	10	12	22
50 év felett	14	26	14	18	72	19	36	19	25	27,3

Forrás: Saját számítás

Az iskolai végzettség vonatkozásában is van néhány kategória, amivel nem lehetett „számolni”. Ilyen a „Befejezett 8 általános iskola”, „Felsőoktatási szakképzés”, „Szakmunkásképző/szakiskola”. Az egyes csoportban különösen nagy arányban vannak jelen a „Főiskola/BSc/BA”, „Szakközépiskola/technikum” és a „Gimnázium” végzettségűek. A 2. csoportban az „Egyetem/MSc/MA”, „Folyamatban lévő tanulmányok” és bár nem igazán magas aránnyal, de jelentős létszámmal van jelen a „Gimnázium” végzettség. A 3. csoportban az „Egyetem/MSc/MA”, míg a negyedik csoportban a „Szakmunkásképző/szakiskola” iskolai végzettséggel rendelkezők vannak a legjelentősebb arányban (4. táblázat).

4. táblázat: Az egyes csoportok összetétele, végzettség szerint

Iskolai végzettség	Csoport (fő)				Csoport (%)				% -os arány az összes válaszadóhoz képest
	1	2	3	4	1	2	3	4	
Befejezett 8 általános iskola	1	1	0	4	17	17	0	67	14
Egyetem/MSc/MA	7	18	10	2	19	49	27	5	4,5
Felsőoktatási szakképzés (FOSZK)	1	4	4	3	8	33	33	25	19,3
Folyamatban lévő tanulmányok	9	32	5	5	18	63	10	10	26,1
Főiskola/BSc/BA	25	31	4	9	36	45	6	13	11,7
Gimnáziumi érettségi	9	15	4	3	29	48	13	10	16,7
Szakközépiskola/technikum	16	13	4	11	36	30	9	25	5,3
Szaktunoképzés/szakiskola	3	0	5	6	21	0	36	43	2,3

Forrás: Saját számítás

A válaszadók családi helyzetét a 5. táblázat összegzi. Eszerint nagyon kevés az özvegy, kapcsolatban és az elvált válaszadó. Ezek a mintaszámok nem elegendők a kiértékelésre. Jelentős arányban vesznek részt az első csoportban az élettársi kapcsolatban élők, a másodikban az egyedülállók és az élettársi, a harmadik és a negyedik csoportban a nős/férjzett kapcsolatban élők.

5. táblázat: Az egyes csoportok összetétele, családi helyzet szerint

Családi helyzet	Csoport (fő)				Összes (fő)	Csoport (%)				% -os arány az összes válaszadóhoz képest
	1	2	3	4		1	2	3	4	
Egyedülálló	18	36	11	5	70	26	51	16	7	27
Élettársi kapcsolat	15	25	3	6	49	31	51	6	12	19
Elvált	5	6	1	3	15	33	40	7	20	6
Kapcsolatban	4	4	1		9	44	44	11	0	3
Nős/Férjzett	27	41	19	27	114	24	36	17	24	43
Özvegy	2	2	1	2	7	29	29	14	29	3

Forrás: Saját számítás

A 6. táblázat a lakóhely szerint mutatja be a válaszadókat. Nincs kellő válaszadó a megyeszékhelyektől és a falvakból. A válaszadók közel 50%-a városokban és 36%-a Budapesten él. Fontos figyelembe venni az egyes csoportok válaszainál, hogy az 1. csoportban jelentős a városi, míg a 2-ban a budapesti és a városi lakosok aránya.

6. táblázat: Az egyes csoportok összetétele, lakóhely szerint

Lakóhely	Csoport (fő)				Összesen (fő)	Csoport (%)				% -os arány az összes válaszadóhoz képest
	1	2	3	4		1	2	3	4	
Budapest	20	54	15	6	94	21	57	16	6	36
Falu	7	9	5	4	25	30	35	17	17	10
Megyeszékhely	5	10	1	1	17	29	59	6	6	6
Város	39	41	15	32	125	31	33	12	26	47

Forrás: Saját számítás

Box-whisker's ábrából kapott eredmények kiértékelése

A népességcsökkenés okai

A népességcsökkenés okai témakörben a legnagyobb az egyetértés a válaszadók csoportjai között. Ez alól kivétel „a családok gyakori szétesése” és „a megnövekedett egészségügyi problémák” kérdéskör. Mindkét problémát a 2. és 3. csoport ítélte kevésbé súlyosnak (a 2. csoport a legnagyobb, és nagyarányban képviseltek benne a fiatalok). „A nők tömeges munkavállalásáról” alkotott vélemények csoportonként hasonlóak. Eltérés csak az első csoport véleményében van, ahol az utóbbi kérdésre a csoporton belül szélsőségesebb a válaszok közötti különbség.

„Az elkényelmesedésről” alkotott véleményükben a csoportok azonos medián értékeket adtak a 2., 3. és a 4. csoport vonatkozásában. Az 1. csoport, melyen belül jelentős arányban vannak az idősebbek, ezt sokkal erősebb problémának ítélte meg. A maradék három kérdés megítélése „a reáljövedelem csökkenése”, „a nők (is) karrierre vágnak”, illetve „a kivándorlás” kérdéskör megítélése csoportonként hasonló, fontos szerepet tulajdonítanak nekik a népességcsökkenésben. Csupán a harmadik csoport (a legkisebb csoport, alapvetően férfi többséggel) találja kevésbé jellemzőnek ezeket a problémákat.

A gyermekvállalás ösztönzése

Ez a kérdéskör hatott leginkább a csoportosításra, itt voltak a legeltérőbb válaszok. Ezen belül a legkevésbé megosztó kérdés a „kormányzati intézkedések hatékonyságára” vonatkozó volt. A válaszadók egyetértettek abban, hogy a jelenlegi kormányzati intézkedések kevésbé hatékonyak és nem támogatják megfelelően a gyermekvállalást, annak ellenére, hogy az ország a fejlettségéhez képest, hatalmas összegeket fordít annak ösztönzésére (közepesre

értékelték az ötös skálán. A csoportok között leginkább eltérnek a vélemények (alacsony a Wilks' λ -statisztika értéke) a „gyermek- és családbarát oktatási rendszer” és az „egyszülős és mozaikcsaládok családok támogatása” kérdések tekintetében. A családbarát oktatási rendszer szükségességében az 1. és 4. csoport legtöbb tagja teljesen egyetért, a 2. csoportban lévők is többségében teljesen vagy részben egyetértenek, míg a 3. csoport tagjai leginkább a kevésbé ért egyet választ jelölték be. Az egyszülős és mozaikcsaládok támogatását elsősorban az 1. és 4. csoport javasolja. A 3. csoport ezt is kevésbé tartja fontosnak.

A gyermekvállalás ösztönzésében „lakástámogatást” és a „lakásárak/albérletárak maximalizálását” hatékonynak az 1 és a 4. csoport tartja, a 3-as csoport esetében a legalacsonyabb a medián értéke (3), azonban a likert skála minden értékére érkezett értékelés az itteni csoporttagoktól. Az anyagi támogatás különböző formáit (CSED, GYES stb.) szintén az 1. és a 4. csoport tartja fontosabb ösztönzőnek tartja, mint a 2. és 4. csoport.

Bevándorlás

A válaszadóknak a bevándorlásról alkotott véleményei a csoportosítást közepesen befolyásolták. A kérdőívet kitöltők úgy gondolják, hogy a bevándorlók beilleszkedését segítő és érzékenyítő programok nem lehet megoldás a népességsökkenés megakadályozásában. A 3. és 4. csoportnak a bevándorlásról különösen kritikus a véleménye, még azzal sem értenek egyet, hogy a bevándorlás „számtanilag” megoldás lehet a népességsökkenés megakadályozásában. Abban volt a legnagyobb az egyetértés, hogy a kulturális különbségek akadályt jelentenek a beilleszkedésben.

Család

A válaszadók családról alkotott véleménye a csoportosítást igen különböző módon befolyásolta. „Nő a mozaikcsaládok száma” állítás osztotta meg leginkább őket, míg közel azonos módon ítélték meg azt a kijelentést, hogy egyre több gyermek születik házasságon kívül. A válaszok száma megnövekedésével az 1. csoport tagjai voltak a leginkább összhangban, ők gondolják ez nagyon is befolyásolja a gyermekvállalást. A csoport számozásának növekedése sorrendjében egyre kevésbé értek ezzel az állítással egyet. A kitöltők véleménye alapján magas volt az átlag a „Sok házasság felbomlik” (4,25), illetve a „Megnő a válások száma” (4,06) kérdések tekintetében.

Házasság

A házasság témakörben négy kérdést fogalmaztunk meg. Ezek közül három („Gyakoribbak a kommunikációs problémák a házastársak között”, „A házastársak kevésbé hűségesek, kevésbé tisztelik egymást, mint korábban”, „Sok házasság felbomlik”) jelentős csoportosító erővel bírt a Wilks' λ -statisztika szerint. Fontos megjegyezni, hogy a család témakörében található állítás – Megnőtt a válások száma – és az említett három kérdés Wilks' λ -statisztikai együtt vannak, maximum 0,02 értékkel térnek el egymástól. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a válaszadók következetesen töltötték ki a kérdőívet.

E témakörben „A házassági életkor kitolódott” állítás tekintetében értenek leginkább egyet a válaszadók. Az 1. csoport a legjobb értékelést adta mindegyik ide vonatkozó kérdésre, a 4. csoport a „legrosszabbat” a sok házasság felbomlik kérdésre. A házasság témakör kérdéseire adott válaszok, a család és a bevándorlás kérdéskörökhöz hasonlóan befolyásolta a válaszadók négy csoportjának kialakulását.

7. táblázat: A csoportok általános jellemzőinek és véleményének összefoglalása

Csoport	Általános jellemzők	A csoport átfogó véleménye
1. „Pesszimisták”	Főleg idősebb generáció, főiskolai diploma és szakértelességi. Elsősorban városiak vannak a csoportban, és zömében élettársi kapcsolatban élnek.	Gyermekvállalás ösztönzése: sikeres gazdaságpolitikai intézkedés. Család: a családok gyakran, szétesnek, sok a válás és a házasságon kívül született gyermek. Házasság: szerintük igen komolyak a kommunikációs problémák és a hűtlenség. Migráció: a kulturális különbséget, mint akadályt ők ítélik a leginkább problémának.
2. „Optimisták”	Fiatalabb generáció, főleg egyetemi diplomával rendelkeznek, illetve jelenleg folytatják felsőfokú tanulmányaikat. Elsősorban egyedülálló és élettársi kapcsolatban élők. Lakhelyük nagyjából Budapest és más városokban van.	Gyermekvállalás ösztönzése: az intézkedések eléggé hasznosak. Család: többségében egyetértenek azzal, hogy a családok szétesnek, a házasságon kívüli gyermekek és a mozaik családok száma nő, de továbbra is fontosnak látják a házasság intézményét. Házasság: ők tartják a legkevésbé igaznak azt, hogy a házastársak hűsége és egymás iránti tisztelete kevésbé jellemző. Migráció: szerintük legalább számtanilag javítja a népesség számot.
3. „Kritikusok”	Többnyire középkorúak, házasságban élők, egyetemi diplomával rendelkezők. Többségében férfiak, lakhelyük típusa nem jellemző.	Gyermekvállalás ösztönzése: az intézkedések nem hozták meg a várt sikert. Család: a mozaik családok számának alakulásában a 4-es csoporttal, míg a házasság intézményének csökkenésében a 2-es csoporttal értenek egyet. Házasság: szerintük inkább jellemző a házasságtörés a házasságok felbomlása és a házasságon belüli kommunikációs problémák. Migráció: a beilleszkedést segítő programokban nem bíznak.
4. „Stabilak”	Jórészt középkorúak, nők. Végzettségükre a szakmunkásképző jellemző. Általában házasságban élnek és városiak.	Gyermekvállalás ösztönzése: sikeres gazdaságpolitikai intézkedés. Család: a válások száma szerintük nő a legkevésbé, hasonlóan a házasságon kívül született gyermekek számához. Házasság: a házasságok felbomlása kevésbé jellemző, de a házassági életkor kitolódott. Migráció: a beilleszkedést segítő programok hatékonyságát alacsonynak ítélik és a beilleszkedést segítő programokban sem bíznak igazán.

Forrás: Saját szerkesztés

A 7. táblázatban összefoglaltuk a csoportok általános jellemzőit és véleményüket a feltett kérdésekre vonatkozóan.

DISZKUSSZIÓ, KÖVETKEZTETÉSEK

A kedvezőtlen demográfiai folyamatok mérséklésére elsősorban a kormányzati családpolitika hivatott (Mihályné, 2017; Makay, 2018). Ma a hazai családtámogatási rendszer csaknem húsz ellátási támogatásból tevődik össze. Ezek célja a gyermeknevelés anyagi terheinek csökkentése pénzbeli vagy természetbeni juttatásokkal, illetve a szociális alapon igénybe vehető ellátások biztosítása. További célkitűzés a családok mindennapjainak megkönnyítése, például pótszabadság a munkavállaló szülők számára, gyermekápolási táppénz a beteg gyermek gondozására (Szombati, 2019).

A kutatásunkban megkérdezettek (különösen a 3. csoport) szerint a gyermekvállalás ösztönzésére fordított összegek jelentősek, de nem elég hatékonyak. Amikor azonban egy-egy konkrét intézkedésre kérdeztünk rá, sokkal eredményesebbnek ítélték meg azok hatását. Számos kutatás szerint az aktuális politika „családbarátsága” jelentősen befolyásolja a gyermekvállalási kedvet (Tóth, 2012; Szabó-Tóth, 2017). Csakhogy a család- és otthontámogatási rendszertől várható kedvező hatások általában lassan bontakoznak ki (Péter et al., 2020). Másrészt ezek az intézkedések bár lényegesek, a gyermekvállalás költségvetési eszközökkel történő támogatása „a születésszám lényeges javulásához csak szükséges, de nem elégséges előfeltétel.” (Sági et al., 2017:107). Például egy kutatás során a megkérdezettek az általános anyagi helyzetüket és a partnerkapcsolatuk harmonikusságát sokkal fontosabbnak jelölték, mint a lakáshelyzetüket (Kapitány, 2016).

Fontos azt is megjegyezni, hogy a támogatások a különböző társadalmi csoportokra más és más hatást gyakorolnak. Például Kapitány (2016) szerint a CSOK a legnagyobb hatást azokra fejt ki, akik a lakáshelyzetükön való javítást lényegesnek gondolják, de csak a távolabbi jövőben tervezték (további) gyermekek vállalását. Mint említettük a családtámogatási rendszer önmagában nem elegendő a népességsökkenés megállításához és visszafordításához. Figyelembe kell venni a házasság és a családintézményében bekövetkező új trendeket is (pl.: elkenyelmesedő hozzáállás, nők tömeges munkavállalása).

A fiatalok társadalmi értékválasztása, családalapítási tervei megváltoztak. Ennek köszönhetően a gyermekvállalás 7-8 évvel későbbre került (Vida, 2019). Dányi (2000) úgy véli, a család, mint intézményrendszer szerepe is csökkent a társadalomban. Szintén erre utal egyik cikkében Botos (2021), aki szerint a család évezredekken keresztül a társadalom alapsejtje volt. Ma azonban a nők munkavállalása, a nyugdíjbiztosítási rendszerek létrejötte, a közösségi szolgáltatások kiépülése (pl. napközi, óvoda, közétkeztetés, mosodák) – miatt a család nélkülözhető a mindennapi élethez. Az állami gondoskodás – bár nem ez a célja – de ilyen értelemben hozzájárul a családok válságához (Botos, 2021).

Az utóbbi években – feltételezhető, hogy a családtámogatási intézkedések hatására – kedvező fordulat következett be. A házasságkötések száma nőtt, 2010-18 között: 43,1%-kal, a válások száma pedig csökkent 22,5%-kal. Ugyan ebben az időszakban a teljes termékenységi arányszám 19,2%-kal nőtt, de továbbra is igen alacsony szinten van (1,49) (Pári et al., 2019).

Primer kutatásunk alanyai úgy tűnik ezt a fordulatot nem észlelték, mert többségében úgy nyilatkoztak, hogy a házasságok száma csökken, miközben a válások száma nő.

A gyermekvállalás ösztönzése tehát több mint gazdasági probléma. A gazdasági intézkedések önmagukban nem elegendők. Mivel az emberek magatartása, gondolkodásmódja, viselkedése és normái is jelentősen átalakultak a 21. század kezdetére, az államnak a probléma megoldása érdekében együtt kell dolgoznia a különböző társadalmi szervezetekkel (Dányi, 2000).

A KUTATÁS KORLÁTJAI, TOVÁBBI VIZSGÁLATI LEHETŐSÉGEK

A kutatás korlátjai között meg kell említeni, hogy alulreprezentált a rurális tér a mintában. Ez torzítást okozhat, mivel a területiségnek nagy szerepe van a termékenységi ráta alakulásában, Budapesten például 1,15 környékén van értéke, Észak-Magyarországon 1,7 felett, általánosságban a nagyvárosi térségek tragikus mutatókat produkálnak. Ez megmutatkozhat a véleménykülönbségekben is. Emellett nem minden korosztály és végzettségű személy töltötte ki a kérdőívet. Így a levonható következtetések bár a mintára érvényesek és nem általánosíthatók.

A lakástámogatások óta az ingatlanárak és az építőipari szolgáltatások ára jelentősen megemelkedett. A jövőben érdemes lenne vizsgálni ennek a hatásnak a visszacsatolását a gyermekvállalási kedvre. További kutatási lehetőség rejlik abban, hogy a családtámogatási rendszer jelentős összegeket képviselő elemei azok számára elérhetők, akik megfelelő anyagi induló „tőkével” rendelkeznek, viszont kérdéses, hogy számukra az anyagi támogatás valóban befolyásoló tényező-e a gyermekvállalás tekintetében, vagyis van-e valós értelme a támogatásnak, vagy pl. CSOK nélkül is ugyanolyan tervek születnének a családtervezés kapcsán. Ehhez kapcsolódik az érintett középosztály eladósodásának kérdése.

Ezen kívül lényeges megemlíteni, hogy a családtámogatási intézkedések rövid távon nehezen mérhetők.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Artnér Annamária (2018): Aggasztó tendenciák az Európai Unió munkaerőpiacán. *Statistikai Szemle*, 96 évf. 4. sz., 341-374. DOI:10.20311/stat2018.04.hu0341
- Árva László (2019): Egy gondolat fejlődése A gyermekfedezeti nyugdíjreform lehetősége és szükségessége. *Polgári Szemle*, 15. évf. 4-6. sz., 224-240. DOI: 10.24307/psz.2019.1215
- Árva László (2020): Egy gondolat fejlődése A gyermekfedezeti nyugdíjreform lehetősége és szükségessége: szakirodalmi áttekintő és a hazai helyzet elemzése. In: Bányár J. – Németh Gy. (szerk.) *Nyugdíj és gyermekvállalás 2.0*. Gondolat kiadó, Budapest. 251-270.
- Augusztinóvics Mária (2014): Egy értelmes nyugdíjrendszer. *Közgazdasági Szemle*, 61. évf. 11. sz., 1219-1239.
- Bajkó Attila – Maknics Anita – Tóth Krisztián – Vékás Péter (2015): *A magyar nyugdíjrendszer fenntarthatóságáról*. *Közgazdasági Szemle*, 62. évf. 12. sz., 1229-1257.
- Barna Ildikó – Koltai Júlia (2018): A bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök belső szerkezete és az attitűdök változása 2002 és 2015 között Magyarországon a European Social Survey (ESS) adatai alapján. *Socio.hu*. 8. évf. 2. sz., 4-23.
- Benda József (2019): A Hivatásos Szülők új életpálya modellje. *Munkügyi Szemle*, 2019. 1. sz., 26-36.
- Bíró-Nagy András (2019): *Politikai lottóötös: a migráció jelentősége a magyar politikában, 2014-2018*. In: *Várákosok és választások. Parlamenti választás 2018*. Napvilág Kiadó, Budapest. 269-291.

- Botos Katalin (2018): Az elöregedő társadalom problémái. *Polgári Szemle*, 14. évf. 4-6. sz., 95-104. DOI: 10.24307/psz.2018.1208
- Botos Katalin (2021): A család intézményének erősítése. *Európai Családtudományi Szemle*, 4. évf. 2. sz. 85-94.
- Branyczikiné Géczy Gabriella (2021): Demográfiai indikátorok. március 18. [előadás] Budapest: BGE, Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar.
- Coleman, David – Rowthorn, Robert (2011): Who's Afraid of Population Decline? A Critical Examination of Its Consequences. *Population and Development Review*, 2011. No. 37., 217-248. <https://www.jstor.org/stable/41762406>
- Dányi Dezső (2020): Demográfiai átmenetek (Valóság, tudomány, politika), *Demográfia*, 43. évf. 2-3. sz., 231-251.
- Dévényi Dezső – Gulyás Ottó (1988): *Matematikai statisztikai módszerek a meteorológiában*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.
- Dorn, David – Zweimüller, Josef (2021): Migration and Labor Market Integration in Europe. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 35. No. 2., 49-76. DOI: 10.1257/jep.35.2.49
- Drabancz Áron – Berde Éva (2022): Fenntartható-e a jelenlegi magyarországi népességszám a megváltozott gyermekvállalási preferenciák mellett? *Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok - Gazdálkodás- és Szervezéstudományi folyóirat*. 2022. 2. sz., 34-58. o. DOI:10.33565/MKSV.2022.02.02
- Európai Bizottság (2018): Special Eurobarometer 469. Integration of immigrants in the European Union. Brüsszel: Európai Bizottság, https://data.europa.eu/data/datasets/s2169_88_2_469_eng?locale=en
- Fihel, Agnieszka – Okólski, Marek (2019): Population decline in the post-communist countries of the European Union. *Population & Societies*, Vol. 567. No. 6., 1-4.
- Franc, Sanja – Anita Čeh Časni – Antea Barišić (2019): Determinants of migration following the EU enlargement: A panel data analysis. *The South East European Journal of Economics and Business* Vol. 14 No. 2., 13-22.
- Frejka, Tomas – Gietel-Basten, Stuart (2016): Fertility and family policies in Central and Eastern Europe after 1990. *Comparative Population Studies*. Vol. 41. No. 1. pp. 3-56. DOI:10.12765/CPoS-2016-03en
- Gietel-Basten, Stuart – Verropoulou, Georgia (2018): The changing relationship between marriage and childbearing in Hong Kong. *PLoS ONE* Vol. 13. No. 3. e0194948. DOI: 10.1371/journal.pone.0194948
- Gödrí Irén – Horváth Veronika (2021): Nemzetközi vándorlás. In: Monostori, J. Óri, P. – Spéder, Zs. (szerk.), *Demográfiai portré*, 227-250.
- Görbe Attiláné Zán Krisztina (2010): *A magyarországi migráció helyzete, kezelésének feltételei, lehetőségei*. Doktori értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
- Gyarmati Andrea (2010): Changing values and measures in population policy, social policy and child protection in the Hungarian system of family benefits from 1989 to 2008. In: Scharle Á. (ed.): *Manka goes to work. Pub-ic childcare in the Visegrad countries. 1989-2009*. Budapest Institute for Policy Analysis. Budapest, 57–82.
- Hablicsek László – Pákozdi Ildikó (2004): Az elöregedő társadalom szociális kihívásai. *Esély* 2004. 3. sz., 87-119.
- Hárs Ágnes (2009): Nemzetközi migráció a számok és a statisztika tükrében. *Statisztikai Szemle*, 87. évf. 7-8. sz., 682-711.
- Hellstrand, Julia – Nisén, Jessica – Myrskylä, Mikko (2022): Less Partnering, Less Children, or Both? Analysis of the Drivers of First Birth Decline in Finland Since 2010. *Eur J Population* 38, 191–221 DOI: 10.1007/s10680-022-09605-8
- Hungler Sára – Kende Ágnes (2019): Nők a család- és foglalkoztatáspolitikai kereszttúján. *ProFuturo* 2019. 2. sz., 100-117. DOI: 10.26521/Profuturo/1/2019/3881
- Kaa, Dirk J. (2002): The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries. https://www.ipss.go.jp/webj-ad/WebJournal.files/population/2003_4/Kaa.pdf
- Kapitány Balázs (2020): Bölcsődéztetési tervek Magyarországon. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 8. évf. 2. sz., 55–73. DOI: 10.31074/gyntf.2020.2.55.73
- Kapitány Balázs (szerk.) (2016): Lakáshelyzet és gyermekvállalás: Fontos, de nem a legfontosabb. *Körfa. Népesedési hírtel*, 16. évf. 1. sz., 1-4.
- Kapitány Balázs – Murinkó Livia (2020): Párkapcsolati változások, termékenységi trendek. In.: Kolosi, T. – Szelényi, I. – Tóth, I. Gy. (szerk.) *Társadalmi Ríport*. Budapest. 146-170.
- Kapitány Balázs – Spéder Zsolt (2018): Gyermekvállalás. In: Monostori, J. Óri, P. – Spéder, Zs. (szerk.), *Demográfiai portré*, 47-64.

- Kapitány Balázs – Spéder Zsolt (2021): Gyermekvállalás. In: Monostori, J., Óri, P. & Spéder, Zs. (szerk.), *Demográfiai portré*. 45-63.
- Kerényi György (2022): Számokban – Elfogy-e a magyar? Az elmúlt évtized demográfiai folyamatai, 2. rész: Migráció. <https://www.szabadeuropa.hu/a/szamokban-elfogy-e-magyar-az-elmult-evtized-demografiai-folyamatai-ii-resz-migracio/31727469.html>
- Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth István György (szerk.) (2022): *Társadalmi Ríport 2022*. TÁRKI, Budapest.
- koppmariaintezet.hu, (2019): KINCS Európai Családpolitikai Rangsor. <https://www.koppmariaintezet.hu/hu/ecs2019>
- Kovács József – Nagy Mária – Czauner Brigitta – Kovácsné Székely Ilona – Borsodi Andrea – Hatvani István Gábor (2012): Delimiting sub-areas in water bodies using multivariate data analysis on the example of Lake Balaton (W Hungary). *Journal of Environmental Management*. Vol. 15. No. 110., 151–158. DOI: 10.1016/j.jenvman.2012.06.002
- Kovácsné Székely Ilona (2007): *Programsomaggal támogatott statisztika oktatása geológus hallgatók példáján*. Doktori disszertáció. Debrecen: Matematika- és Számítástudományok Doktori Iskola.
- kh.hu (2023): Ezek az állami támogatások 2023-ban is velünk maradnak. <https://www.kh.hu/cikkek/allami-tamogatások-2023>
- ksh.hu (2022): Házasságkötése és válások számának alakulása. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0015.html
- ksh.hu, (2023): Magyarországon tartózkodó külföldiek száma. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0051.html
- Kuitto, Kati – Madia, Joan – Podestá, Federico (2023). Public Pension Generosity and Old-Age Poverty in OECD countries. *Journal of Social Policy*, Vol. 52. No. 2., 256-275. doi:10.1017/S0047279421000544
- Makay Zsuzsanna (2018): Családtámogatás, női munkavállalás. In: Monostori, J., - Óri, P., - Spéder, Zs. (szerk.) *Demográfiai portré*. 83–102
- Makay Zsuzsanna – Murinkó Lívია (2021): Válás, élettársi kapcsolatok felbomlása. In: Monostori, J. – Óri P. – Spéder Zs. (szerk.) *Demográfiai portré*, 29–43.
- Marois, Guillaume – Bélanger, Alain – Lutz Wolfgang (2020): Population aging, migration, and productivity in Europe. *Proc Natl Acad Sci U S A*. Vol. 117. No. 14., 7690-7695. DOI: 10.1073/pnas.1918988117
- Mayer Annamária (2016): Doboz ábra, avagy boxplot diagram. <https://spssabc.hu/diagram-keszites/doboz-abra/>
- Mayer Annamária (2018): A Likert-skála fogalma és 3 fajta módszer az elemzésére. <https://spssabc.hu/kutatasmodszer/tan/likert-skala-fogalma-elemzese/>
- Messing, Vera – Ságvári Bence (2018): Looking beyond the culture of fear. Cross-national analysis of attitudes towards migration. Friedrich-Ebert-Stiftung, Budapest.
- Mihályi Péter (2019): A gyermekvállalás határhátszói és határköltései, *Pénzügyi szemle*, 2019. 4. sz., 554-569. DOI: 10.35551/PSZ_2019_4_5
- Mihályné Závecz Szilvia (2017): *A magyar „babakötvény” hatáselemzése, avagy az első családtámogatási ellátás a hosszú távú lakossági megtakarítás ösztönzése céljából*. PhD értekezés. Sopron: Soproni Egyetem: Szervezéstudományok Doktori Iskola.
- Murinkó Lívია – Spéder Zsolt (2021): Élettársi kapcsolatok, házasság. In: Monostori, J. – Óri P. – Spéder Zs. (szerk.) *Demográfiai portré*, 9–28. old.
- Nagy Sándor (2020): Mozaikcsaládok formálódása Budapesten – régen és ma. *Budapesti Levéltári Mozaikok* 2020. 5. sz. (régii sorozat 7. sz.) DOI: 10.56045/BLM.2020.5
- Neyer, Gerda – Gunnar, Andersson – Dahlberg, Johan – Ohlsson Wijk, Sofi – Andersson, Linus – Billingsley, Sunnee (2022): Fertility Decline, Fertility Reversal and Changing Childbearing Considerations in Sweden: A turn to subjective imaginations? *Stockholm Research Reports in Demography*. Preprint. DOI: 10.17045/sthlmuni.19698442.v2
- Obádovics Csilla (2018): A népesség szerkezete és jövője. In: Monostori, J., Óri, P., Spéder, Zs. (szerk.): *Demográfiai portré*, 271-294.
- Óri Péter – Spéder Zsolt (2020): Folytonos átmenet: Magyarország népesedése 1920 és 2020 között. *Statisztikai Szemle*, 98. évf. 6. sz., 481-521. DOI: 10.20311/stat2020.6.hu0481
- Pári András – Varga Anikó – Balogh Enikő (2019): Magyar családpolitikai folyamatok a Családvédelmi Akcióterv

2019. szeptember végén rendelkezésre álló eredményeinek tükrében. *Kapocs* 2. évf. 3-4. sz., 12-25.
- Péter Ákos – Németh Erzsébet – Vargha Bálint Tamás (2020): A nyugdíjrendszer fenntarthatósága, kockázatok és lehetőségek. *Pénzügyi Szemle* 2020. 2. sz., 57-85. DOI: 10.35551/PSZ_2020_k_2_3
- Póczik Szilveszter – Dunavölgyi Szilveszter (2008): Nemzetközi migráció- nemzetközi kockázatok. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest
- Sági Judit – Lentner Csaba (2020): A magyar népességpolitikai intézkedések tényezői és várható hatásai. *Közgazdasági Szemle*, 67. évf. 3. sz., 289–308.
- Sági Judit – Tatay Tibor – Lentner, Csaba – Neumanné Virág Ildikó (2017): A család- és otthonteremtési adókedvezmények, illetve támogatások egyes hatásai. *Pénzügyi szemle*, 2017. 2. sz., 173-189.
- Setterfield, Mark (2021): Whatever Happened to the 'Goodwin Pattern'? Profit Squeeze Dynamics in the Modern American Labour Market. *Review of Political Economy*, Vol. 35. No. 1., 63-286. DOI: 10.1080/09538259.2021.1921357
- Sinn, Hans Werner (2005): Europe's Demographic Deficit; Plea for a Children Pension System. *De Economist*. 2005. No. 153., 1–45. DOI: 10.1007/s10645-004-8084-1
- Smock, Pamela – Schwartz, Christine (2020): The Demography of Families: A Review of Patterns and Change. *J Marriage Fam.* Vol. 82. No. 1., 9-34. Doi: 10.1111/jomf.12612
- Stockburger, David W. (2016): *Introductory Statistics: Concepts, Models, and Applications*. Missouri State University, 3rd Web Edition.
- Suhajda Attila (2021): Integrációs tapasztalatok Ausztriában és Németországban 2015 után. In: Baráth, N. – Mezei, J. (szerk.) *Rendészet – Tudomány – Aktualitások*. 2021. A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével. Doktoranduszok Országos Szövetsége Kiadó, Budapest, 80-88.
- Sukneva Svetlana – Barashkova, Anastasiya – Postnikova, KyunneiYu. (2020): Birth rate, number of children and family income: trends and relationships. *Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast*, Vol. 13. No. 2., 201–213. DOI: 10.15838/esc.2020.2.68.13
- Szabó-Morvai Ágnes – Lovász Anna (2017): Childcare and Maternal Labor Supply – a Cross-Country Analysis of Quasi-Experimental Estimates from 7 Countries. *BWP*, 2017/3. MTA KRTK KTI.
- Szabó-Tóth Kinga (2017): Kötéltánc. Nők (és férfiak) a porondon. Néhány gondolat a családról, a női/férfi szerepek családon belüli változásairól. *Szellem és tudomány*. 8. évf. 1-2. sz., 26-39.
- Szentesi Ibolya – Túróczi Imre – Pónusz Mónika – Tóth Róbert (2021): Az utódlás hatása a mezőgazdasági gazdálkodók együttműködési készségére. *Polgári Szemle*, 17. évf. 4-6. sz., 149-164. DOI: 10.24307/psz.2021.1211
- Szilágyi István (2019): Iszlám és migráció az Ibériai-félszigeten. In: Molnár, A. – Komlósi, O. (szerk.): *Az Európai Unió mediterrán térséggel összefüggő kapcsolata. Párbeszéd és konfliktusok*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest. 181-192.
- Szombati Ivett (2019): Szociális ellátások a társadalombiztosítási családtámogatás rendszerében. *Orvosi hetilap*, 160. évf. 1. sz., 43-48.
- Tímár János – Polónyi István (2002): A népesség, a gazdasági aktivitás és a nemzetközi migráció távlatai Magyarországon, 1950-2050, *Közgazdasági Szemle*, 49. évf. 11. sz., 960-971.
- Tóth I. János (2016): Az alacsony mértékű gyermekvállalás morális vonatkozásai. *Létünk*. 3. sz. 37-51.
- Tóth Olga (2012): Új anyák és új apák: A gyerekvállalás motivációi. *Demográfia*. 55. évf. 2-3. sz., 136-146.
- Ubarevičienė, Rūta – van Ham, Maarten (2017): Population decline in Lithuania: Who lives in declining regions and who leaves? *Reg. Stud. Reg. Sci.* 2017. No. 4., 57–79. DOI: 10.1080/21681376.2017.1313127
- Vida Cecília (2019): *Családtámogatások rendszere Magyarországon*. Állami Számvevőszék, Budapest.
- Ward, Joe H. (1963): Hierarchical Grouping to Optimize an Objective Function. *Journal of the American Statistical Association*, Vol. 58. No. 301., 236-244.
- Webb, A. R. (2002): *Statistical Pattern Recognition*. Second Edition, John Wiley & Sons.
- Zugor Zsuzsanna (2022): *A társadalmi reprodukciós kihívások adópolitikai dilemmái*. Tax Policy Dilemmas of Social Reproduction Challenges. DOI: 10.35511/978-963-334-430-9-Zugor